

fidelidad a las causas nobles, el espíritu de aventura, la evasión de lo real, la justicia, el odio, la conciencia de culpa, el reconocimiento de los límites, la devoción... Estas *Medeas*, pues, constituyen, en la acepción más filológica del término, un valiosísimo «repertorio» de saberes de valor universal;

un vademécum completísimo de emociones, al mismo tiempo. No es poco, en esta época de letargo y desmemoria.

Matías López López
 Universidad de Lleida
 m.lopez@filcef.udl.cat

TRABATTONI, Franco. 2005.

La verità nascosta. Oralità e scrittura in Platone e nella Grecia classica.

Roma: Carocci Editore, 179 p.

ISBN 88-430-3309-3

Un comentarista anònim de Plató del segle I dC explica un somni que, suposadament, hauria tingut Plató i la interpretació que n'hauria fet Símmies. En aquest somni, Plató era un cigne perseguit per molts caçadors, però finalment, amb penes i treballs, se'n pogué escapar. Per a Símmies, el cigne és la filosofia de Plató i els caçadors, els seus intèrprets. Malgrat que els estudiosos creguin que l'han comprès, la filosofia de Plató roman sempre més enllà, se'ls escapa.

És possible caçar el cigne? La història dels estudis platònics és plena d'intents per aconseguir-ho. El darrer intent per aconseguir caçar el cigne l'han dut a terme els autors de l'anomenada Escola de Tübingen-Milà (Krämer, Reale). Recordem que, segons aquests autors, el veritable pensament de Plató no es pot trobar en els diàlegs (els límits del discurs escrit el fan inapropiat per tractar de «les coses més serioses»), sinó en la tradició oral de l'interior de l'Acadèmia. Els testimonis d'Aristòtil permetrien reconstruir en part les *ágrapha dógmata*.

Fins ara, després de cada intent de reconstruir el pensament de Plató, hi ha hagut una reacció més o menys escèptica que ha negat la possibilitat de fer-ne la reconstrucció. No som davant d'una excepció. El llibre de F. Trabattoni, professor de la Universitat de

Milà i reconegut estudiós del pensament de Plató, discuteix els pressupòsits hermenèutics de l'Escola de Tübingen-Milà i l'exegesi dels textos en els quals basen la seva interpretació i proposa una lectura alternativa dels diàlegs i del sentit de la filosofia platònica¹.

El llibre està estructurat de la forma següent. Un primer capítol de caràcter introductori reconstrueix la història de l'escriptura a Grècia fins a Plató. Els capítols centrals del llibre, és a dir, el segon, el tercer i el quart, són dedicats respectivament a presentar i debatre el problema de les anomenades «doctrines no escrites» de Plató i a analitzar els fragments del *Fedre* i de la *Lletra VII* en els quals Plató fa una crítica de l'escriptura. Els autors de l'escola de Tübingen-Milà consideren que aquests fragments són veritables «autotestimonis» de les dites «doctrines no escrites». Finalment, el darrer capítol és dedicat a les diferències entre Plató i Aristòtil pel que fa a la seva concepció de l'escriptura.

I

Des de les darreries del segle VIII fins a mitjan segle V, la cultura escrita i la cultura oral havien coexistit. Ara bé, Plató comença a redactar les seves obres quan la cultura

1. Per a l'anècdota del somni de Plató i sobretot per a la història de les interpretacions platòniques, vegeu el suggerent article de F. J. González, «A la caça de Plató. Una alternativa a les interpretacions tradicionals». *Comprendre. Revista Catalana de Filosofia*, I/2 (1999), p. 127-140.

escrita s'ha consolidat definitivament a Grècia. Les raons que havien afavorit l'escriptura eren: *a*) la difusió del *kléos* de personatges importants; *b*) la promulgació de codis legals («è impensabile un vigoroso sviluppo della democrazia senza un certo grado di alfabetizzazione e senza l'uso di leggi scritte», p. 20), i *c*) el fet de ser remei per a la memòria (*phármakon mnémes*). El discurs escrit, a diferència de l'oral, és fix, rígid i no s'adapta a les circumstàncies dels lectors.

II-III-IV

Plató, a diferència de Sòcrates, utilitzà l'escriptura. És el primer filòsof i un dels primers escriptors grecs del qual s'han conservat totes les obres: semblaria, doncs, que reconstruir el seu pensament hauria de ser una tasca no gaire difícil, però no és així. Efectivament, les obres de Plató (a excepció de l'*Apologia de Sòcrates* i de les *Lletres*) són diàlegs. Tradicionalment, els estudiosos havien considerat que Plató s'expressava per mitjà del personatge principal de cada diàleg (la majoria de vegades, Sòcrates, però també el Foraster d'Elea en el *Sofista* i el *Polític*, Parmènides en el *Parmènides* o l'Atenenc en les *Lleis*) i per aquest camí havien reconstruït el pensament platònic. Aquesta via, però, és plena de dificultats: de vegades Sòcrates defensa tesis que ell mateix refuta en altres diàlegs, d'altres vegades els diàlegs acaben en una aporia. La simple col·lecció d'idees de Sòcrates no és el pensament de Plató. El fet que Plató no «parli» mai, com a personatge o narrador, en els diàlegs deu voler dir alguna cosa. Els testimonis d'Aristòtil encara compliquen més aquest intent de reconstruir el pensament de Plató. Efectivament, el deixeble de Plató en la *Metafísica* atribueix al seu mestre tesis que no es poden deduir dels diàlegs; i en la *Física* (209b) esmenta unes *ágrapha dógmata*. Aquestes doctrines es fonamenten en una dualitat de principis a partir dels quals, de forma deductiva, Plató arriba a la realitat sensible, passant pels ens matemàtics. L'historiador de la filosofia té,

doncs, un problema: com es pot reconstruir una imatge coherent de la filosofia de Plató que tingui en compte els diàlegs de Plató i els testimonis indirectes alhora? Davant d'aquest problema, hi ha diverses solucions possibles: *a*) negar el valor del testimoni d'Aristòtil (H. Cherniss); *b*) atribuir les doctrines testimoniades per Aristòtil no a Plató, sinó als seus deixebles, és a dir, als acadèmics o platònics (M. Isnardi Parenti), i *c*) considerar les doctrines de la tradició indirecta com a reelaboracions derivades de les doctrines dels escrits de Plató (E. Berti). A partir de mitjan segle XX, estudiosos de la Universitat de Tübingen (Gaiser, Krämer, Slezák) i Milà (Reale) proposaren una hipòtesi que capgirava el problema. Aquests autors indentificaven la tradició indirecta amb l'ensenyament oral, el nucli del qual seria la doctrina dels primers principis («doctrina intraacadèmica» o «esotèrica»). Els diàlegs tindrien una funció propedèutica o subordinada a la tradició oral. Les tesis més fonamentals de la filosofia platònica no les trobaríem en els diàlegs, ans només en la tradició no escrita. Aquests autors han fonamentat la seva teoria en el que anomenen «autotestimonis» i «passos d'omissió» dels diàlegs. Els autotestimonis són: un fragment del final del *Fedre* i un altre de la *Lletra VII*. En el fragment final del *Fedre*, Sòcrates afirma que el filòsof no posarà per escrit les seves opinions, ans només les escriurà en l'ànima de l'oient. A la *Carta VII*, Plató afirma que mai no posarà per escrit certes doctrines. A més, en els diàlegs hi ha moments en què Sòcrates (o el personatge principal) es nega a donar la seva opinió i ajorna la resposta. Sembla un silenci molt pensat.

Fins al segle XX, hom considerà Plató com el filòsof del més enllà i del dualisme metafísic (Nietzsche). La clau de volta del pensament de Plató seria la teoria de les idees, enteses com a entitats metafísiques. Plató seria un precursor del cristianisme. Ara bé, en el segle XX sorgiren noves interpretacions que podríem anomenar «immanents». Per esmentar-ne només dues, Russell

i altres lògics i matemàtics reivindiquen les idees de Plató des d'una epistemologia concreta (sense dualisme). També els neokantians (Cohen, Cassirer, etc.) tendeixen a veure les idees de Plató més com les kantianes formes a priori de l'enteniment que no pas com les idees (de la raó) de Kant. En resulta també un Plató poc dualista i espiritualista. Des d'aquest punt de vista, l'Escola de Tübingen-Milà, amb la protologia o doctrina dels primers principis (principis que estarien «més enllà de l'ésser», en paraules de la *República* 509b) de la tradició indirecta de Plató, assenta les bases per a una nova interpretació transcendent del pensament de Plató. Darrerament, la interpretació de l'Escola de Tübingen-Milà ha tingut un cert èxit entre diversos estudiosos. Podem considerar els capítols següents del llibre de Trablattoni com una anàlisi dels pressupòsits hermenèutics de l'Escola de Tübingen-Milà.

Segons Trablattoni, cal interpretar convenientment els testimonis aristotèlics de les doctrines de Plató. Aristòtil quan fa «història de les doctrines» no és objectiu: interpreta els autors des de la seva pròpia filosofia. I així ho fa també quan parla de Plató: Aristòtil fa una interpretació «aitològica» (a l'estil dels presocràtics i del mateix Aristòtil que buscaven un primer principi o causa) i «doctrinària» (és a dir, com si la veritat pogués expressar-se convenientment en una doctrina) de Plató. Cal relativitzar, doncs, el testimoni d'Aristòtil.

En els capítols III i IV del llibre, Trablattoni estudia els «autotestimonis» de Plató. La crítica de l'escriptura de Plató no és una simple conseqüència de la debilitat del discurs escrit (relativa a la comunicació del pensament), ans de la debilitat del mateix *lógos*. Tot *lógos* és necessàriament provisional. El veritable lloc de la veritat no és la paraula o la doctrina, ans l'ànima. L'ànima pot generar constantment nous *lógoi*. Afirmatrablattoni: «È precisament per questo motivo che la via regia del sapere filosofico, per Platone, è sia dialogica sia dialettica, senza che questi due metodi

apparentemente diversi possano essere distinti: è dialogica, perché solo attraverso il dialogo si può produrre la persuasione che le idee esistano; è dialettica, perché solo attraverso l'indagine dei rapporti che legano le idee tra di loro si può in qualche modo conoscere la loro natura» (135). Plató rebutjà l'escriptura per la raó que, fixant els *lógoi*, els confereix una aparença de veritat que és incompatible amb la seva debilitat intrínseca (135). No només la teoria dels primers principis, ans també la «teoria de les idees», entesa precisament com una doctrina fixa, és incompatible amb el tarannà dialògic de les seves obres, amb el seu *anonimat*, amb la cautela a fixar la seva posició, amb els silencis.

Des d'aquesta perspectiva, s'entén la raó del títol del llibre.

V

A diferència de Plató, Aristòtil valora la memòria de forma diferent. Per a Aristòtil, la memòria ja no té res a veure amb la reminiscència platònica, la memòria és simplement la conservació de les sensacions i de l'experiència. I aquesta memòria pot posar-se per escrit. Això explicaria la predilecció d'Aristòtil pels llibres, per la lectura personal.

* * *

En definitiva, el llibre de Trablattoni és suggerent, clar i ben escrit. No només mostra que el cigne no pot ésser caçat, sinó que no té gaire sentit provar-ho. Segurament, el problema de fons de les discussions entre *escèptics* i *dogmàtics*, que ja es remunta a l'Acadèmia dels primers anys després de la mort de Plató, és que els uns i els altres projecten en Plató el propi concepte de filosofia: la filosofia com a ensenyament i doctrina, d'una banda, i la filosofia com a activitat, com a pensament crític, de l'altra. No sé si, com digué Leibniz, l'estudiós que sigui capaç de reduir els diàlegs de Plató a un sistema farà un bé a la humanitat o no. En tot cas, després de la lectura del llibre de Trablattoni, sembla clar que una tal reducció

a sistema comporta un *mal* al mateix esperit de la filosofia de Plató. En definitiva, que la forma d'ensenyar de Plató no consisteix a transmetre una doctrina, ans a preparar

l'ànima del lector perquè comenci el camí personal de la filosofia.

Jaume Mensa i Valls

GAGARIN, M.; COHEN, D. (eds.). 2005. *The Cambridge Companion to Ancient Greek Law*. Cambridge. 480 p. ISBN 0-521-52159-9.

Con la contribución de destacados especialistas, este volumen —editado por Michael Gagarin y David Cohen— ilumina aspectos jurídicos y legales de la antigüedad griega, aportando nuevas teorías sobre el desarrollo y la práctica del derecho dentro y fuera de Atenas. Su edición completa los múltiples estudios existentes en dicha área, parcialmente publicados en revistas especializadas, que recogen y sistematizan las más variadas discusiones y puntos de vista sobre el campo jurídico griego, e incluso profundizan las relaciones tan estrechas entre el derecho, el teatro, la filosofía y la oratoria.

El volumen, estructuralmente organizado en cinco partes, luego de una breve referencia al grado y a la pertenencia académica de cada uno de los autores y de un prefacio, se abre con una introducción en la que David Cohen recoge los rasgos principales de cada uno de los ensayos que componen la obra. En la primera parte *Law in Greece*, Michael Gagarin, en «The unity of Greek Law», aborda algunos conceptos sobre el problema de la unidad del derecho griego. Tomando como referencia la teoría de Finley, Michael Gagarin argumenta que no existe un *Greek law* en términos de ideas fundamentales y principios básicos del derecho sustantivo. Tomando como ejemplo las áreas de matrimonio y herencia, el autor muestra las diferencias entre las leyes de varias ciudades griegas, para detenerse luego,

basándose en la obra de Sealey¹, en el análisis de otros rasgos de los procedimientos legales, enfatizando la presencia de «vacíos» en la legislación griega.

Rosalind Thomas, en «Writing, Law, and Written Law», concentra su atención en el modo en que las contribuciones culturales y sociales enriquecieron a las tradiciones legales griegas. Desde esta óptica, señala el rol de la escritura en el desarrollo de las instituciones públicas y la importancia de la ley escrita, que, en el período clásico, era considerada en sí misma conducente a la honradez, la justicia y la igualdad. Examinando luego los términos *thesmos* y *nomos* y su aplicación en las diferentes fuentes literarias e históricas, estudia el significado de las leyes no escritas, los primeros testimonios que de éstas ofrecen las obras trágicas y el debate entre ambos tipos de ley en el tardío siglo v.

El siguiente estudio, «Law and Religion», es abordado por Robert Parker, reconocido especialista en historia legal comparada. En su trabajo, Robert Parker explora la estrecha cohesión entre el derecho griego y la religiosidad y la conexión integral entre las prácticas rituales con la vida institucional de la *polis*. En este marco, analiza la ley contra ofensas religiosas para dedicarse luego a examinar la obra de Kurt Latte *Heiliges Recht*, editada en 1920, cuyo tema principal versa sobre las investigaciones de las formas legales, sagradas, en Grecia.

1. SEALEY, R. (1994). *The justice of the Greeks*. Ann Arbor.